

Anna Paluszak-Bronka

O sakramencie święcenia księży
na podstawie kazań ks. Piotra Skargi

▼ – rozważania językoznawcy

1. Wstęp

Artykuł stanowi kontynuację rozważań nad językiem ks. P. Skargi. Tym razem¹ przedmiotem opisu uczyniłam nazwania dla sakramentu święcenia księży. Zgodnie z założeniami całego cyklu interesuje mnie przede wszystkim, czy Skarga używał terminologii ogólnie przyjętej, czy stosował jakieś nazewnictwo² własne, wyróżniające się na tle epoki, w której tworzył, oraz czym się kierował, dokonując wyboru. Ekscerpcja materiału, podobnie jak wcześniej, objęła tom *Kazania o siedmi Sakramentach*, wydany w oficynie Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w roku 1600³, natomiast materiał

¹ Do tej pory ukazały się opisy nazw Szatana (tam też dokładny stan badań nad językiem Skargi, zob. Paluszak-Bronka 2003), określeń dysydentów (Paluszak-Bronka, Czachorowska 1999), nazw sakramentu Eucharystii (Paluszak-Bronka 2005), pokuty (Paluszak-Bronka 2009), chrztu (Paluszak-Bronka 2010), bierzmowania (Paluszak-Bronka 2011) i namaszczenia chorych (Paluszak-Bronka 2011).

² Jednostki nazewnictwa ustalano na podstawie kontekstu. Jeśli jakaś nazwa, zwłaszcza o złożonej budowie, budziła wątpliwości, odwoływano się do rozwiązań SPXVI oraz opracowań z zakresu sakramentologii.

³ *Kazania O siedmi Sakramentach* to zbiór 96 mów poprzedzonych: dedykacją i przedmową do króla Zygmunta III, dwoma listami (pierwszy adresowany do Jędrzeja Boboli, drugi do czytelnika) oraz rejestrem, czyli spisem wszystkich kazań mieszczących się w księdze. Zabytek formatu A4, oprawiony w drewnianą obwolutę, powlekaną tłoczoną skórą (częściowo już poniszczoną), jest przechowywany w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie (sygn. AAG BK PL 3140). Strony zabytku, poza wstępem, są paginowane. Kazania mieszczą się na kartach od 1 do 443, po czym następuje w paginacji przerwa. Na nieponumerowanych ośmiu stronach umieszczono *Regest rzeczy przedniejszych*, czyli krótki indeks najważniejszych zagadnień i problemów omówionych i poruszanych przez autora w poprzedzających spis kazaniach. Kolejne karty są znowu paginowane od 444-529. Zabytek nie jest jednolity tematycznie, a problematyka mów jest bardzo zróżnicowana. Poza kazaniem o sakramentach mieszczą się w nim: kazania sejmowe; mowy

porównawczy pochodzi ze *Słownika staropolskiego* (dalej SS_{Stp}) i *Słownika polszczyzny XVI wieku* (dalej SP_{XVI}) oraz licznych publikacji o języku religijnym, których spis podają kolejno w przypisach bibliograficznych. Każde używane przez Skargę określenie ilustruję cytatami z tekstu, w nawiasach podaję numer kazania oraz strony z zabytku, na których znajduje się dana egzemplifikacja.

2. Zarys dziejów sakramentu święcenia księży

Człowiek jest ze swej natury istotą religijną, czyli jak wyjaśnia bp Kazimierz Romaniuk:

„odczuwa wrodzoną konieczność trwania w pewnych związkach z bóstwem” (Romaniuk 1991: 116).

Do obsługi tych bosko-ludzkich relacji od samego zarania potrzebowano pośrednika, czyli kapłana, do którego zadań należało nie tylko przekazywanie i tłumaczenie woli bogów, ale także składanie ofiary i modlitwy w imieniu grona wyznawców.

W najstarszym okresie Izraela funkcje kapłańskie spełniali przywódcy większych społeczności, takich jak szczerp czy naród albo ojcowie rodzin. *Pismo Święte* wspomina o posługach Kaina i Abla⁴, Noego⁵ oraz niektórych patriarchów⁶. Od czasów Mojżesza, który ustanowił urzędowym kapłanem Aarona⁷, jedynym kryterium powołania kogoś do służby kapłań-

pogrzebowe; napominania kierowane do katolików; poruszające problem innowierców; wzywające do modlitwy; nakazujące miłosierdzie wobec ubogich, chorych, porzuconych; mowy dziękczynne i inne, które nie mieszczą się w żadnej z wymienionych grup.

⁴ „I stało się po wielu dniach, iż Kain ofiarował Panu dary z owoców ziemi. Abel też ofiarował z pierworodnych trzody swojej i z tłuści ich” (Rodz 4,3-4).

⁵ „I zbudował Noe ołtarz Panu, a wzięwszy z każdego bydła i ptactwa czystego, ofiarował całopalenia na ołtarzu” (Rodz 8,20).

⁶ Czytamy o Abrahamie: „I ukazał się Pan Abramowi, i rzekł mu: „Potomstwu temu dam ziemię tę”. I zbudował tam ołtarz Panu, który mu się był ukazał. A stamtąd przeszedł do góry, która była na wschód od Betel; rozbił tam namiot swój, mając od zachodu Betel, a od wschodu Haj; zbudował też tam ołtarz Panu i wzywał imienia jego” (Rodz 12,7-8) i o Jakubie: „I kupił sztukę pola, na której rozbił namioty, od synów Hemora, ojca Sychemowego, za sto jagniąt. I zbudowawszy tam ołtarz wzywał przy nim najmocniejszego Boga Izraelowego” (Rodz 33,19-20).

⁷ „I natychmiast kazał się zbliżyć Aaronowi i synom jego. I obmywszy ich, ubrał najwyższego kapłana w koszulę lnianą, opasał go pasem, i oblókł w szatę z błękitu, a na wierzch naramiennik włożył, ściągnął go sznurkiem i przystosował do racjonalu, w którym była Nauka i Prawda. Zawojem też nakrył głowę, a na nim nad czołem przyprawił

skiej było przynależenie do pokolenia Lewiego (Romaniuk 1991: 117). Tak pisze o tym Skarga:

„W zakonie starym Kapłani się z cielesnego rodzaju dawali. Ktoby był z domu Aarona y ze krwi jego: ten już samym rodzeniem prawo do kapłaństwa miał / y moc do rządów duchownych kościelnych / y ofiar onych zakonnych. Iny obcy żaden / ani fami krolowie do tego wrzędu y ołtarza przypufzczeni być nie mogli” (34,151).

Do obowiązków starotestamentowych kapłanów należała przede wszystkim służba świątynna. Składały się na nią: ofiarowanie, błogosławieństwo dla wiernych, dokonywanie namaszczeń, oczyszczanie trędowatych oraz kobiet po dopiero co odbytych porodach, troska o zmianę chlebów, a także dbałość o to, by zawsze płonął siedmioramienny świecznik (Romaniuk 1991: 117-118).

Zapowiedzią nowego kapłaństwa był król i kapłan Melchizedek⁸ (*Encyklopedia Biblii* 1997: 208). Wspomina o nim jezuita:

„Nowego zakonu Kapłanow był figurą Melchifedech / iako też y Pana naszego nawyższego Kapłana: o jego rodzaju mowi pismo / iż był bez oyca / bez matki: to iest / nie wyliczono ani mianowano jego oyca ani matki / tak iako Aaronowe pokolenie liczono” (43,151).

Natomiast rzeczywistym powołaniem do służby, której celem jest głoszenie Ewangelii i wybawianie świata z mocy złego, było dopiero wyznaczenie przez Chrystusa Dwunastu, co zdaniem wielu egzegetów należy uznać za akt ustanowienia sakramentu święcenia księży.

„A gdy nastał dzień, przywołał uczniów swoich, i wybrał z nich **dwunastu**, i nazwał ich apostołami.” (Łk 6,13)

Następnie dał im moc przepowiadania, uzdrawiania chorych i wypędzania czarta (Mr 3,14-15).

blachę złotą poświęconą na uswięcenie, jak mu był Pan przykazał. Wziął i olejek namaszczenia, i namazał nim przybytek ze wszystkim sprzętem jego. A gdy poświęcając pokropił ołtarz siedmiokroć, namazał go i wszystkie sprzęty jego, i umywalnię z podstawą jej olejkim poświęcił. A wylawszy go na głowę Aarona, pomazał go i poświęcił. Synom też jego kazał przystąpić i obłócił w szaty lniane i opasał pasami, i włożył zawoje, jak był Pan rozkazał” (Kapł 8,6-13).

⁸ W liście do Hebrajczyków czytamy o Jezusie: „Tyś jest kapłanem na wieki, według porządku Melchizedecha” (Żyd 5,6).

Już w czasach apostoelskich znakiem przekazania urzędu kapłańskiego było nałożenie rąk na wyświęcanego wraz z modlitwą o udzielenie mu Ducha Świętego i szczególnego daru łaski.

„A dwunastu zwoławszy rzeszę uczniów, rzekli: Nie jest rzeczą słuszną, żebyśmy opuścili słowo Boże, a służyli stołom. Upatrzcież więc, bracia, spomiędzy siebie siedmiu mężów dobrej sławy, pełnych Ducha Świętego i mądrości, których byśmy ustanowili dla tej sprawy. My zaś pilnować będziemy modlitwy i posługi słowa. I spodobała się ta mowa całemu zgromadzeniu. I obrali Szczepana, męża pełnego wiary i Ducha Świętego i Filipa i Prochora, i Nikanora i Tymona, i Parmenasa i Mikołaja, prozelitę z Antiochii. Tych stawili przed oczyma apostołów, a oni pomogliwszy się, włożyli na nich ręce.” (Dz 6,2-6)

Chociaż już w *Nowym Testamencie* zostały ustalone wszystkie istotne elementy sakramentu kapłaństwa, to w ciągu wieków był on wielokrotnie negowany. Sakramentalnego namaszczenia księży nie uznali chociażby protestanci. W odpowiedzi na ich zarzuty Sobór Trydencki jasno i zdecydowanie oświadczył, iż sakrament ten:

- został ustanowiony przez Chrystusa;
- udziela on władzy i łaski;
- nie wolno pojmować go jedynie jako wprowadzenie na urząd kapłański (*Katolicki katechizm* 1987: 369).

3. Nazewnictwo związane z sakramentem święcenia księży

Historia sakramentu kapłaństwa wpłynęła niewątpliwie na jego nomenklaturę w pismach Skargi. Od razu wypada zaznaczyć, że na tle innych sakramentów, takich jak chrzest, Eucharystia czy bierzmowanie, przedstawia się ona dość skromnie. Spośród notowanych w kazaniach określeń można jednak wydzielić:

- nazwy ogólne, do których zaliczam *sakrament* notowany samodzielnie lub w zestawieniach: *sakrament kościelny*; *sakrament Pański*; *ten sakrament* oraz *kapłaństwo*;
- nazwy związane z materią⁹ i obrzędami sakramentalnymi. W przypadku kapłaństwa znakiem widowym i materią, jak wyjaśnia Skarga:

⁹ Jest to: ‘rzecz konieczna w danym sakramencie i czynność przepisana przez Kościół, które wraz z formą, tzn. ze słowami towarzyszącymi wykonywanej czynności, są warunkiem ważności sakramentu’ (SPXVI XIII 204-206).

„ieft kładzenie ręku Biskupich / na tego który się na Kapłaństwo albo inne
wrzędy ołtarzowe poświęca / przy modlitwach y innych obrządkach”
(34,151).

W tym kręgu mieszczą się zatem nazwy: *sakrament ręku kładzenia*
i ręku kładzenie; święcenie i stawienie księżej; poświęcenie księżej; świę-
cenie księżej; poświęcenie kapłańskie;

- nazwy wynikające z „dzielności”, czyli właściwości, zalet, pożytków
sakramentu święcenia księży. Są to: *stawienie kapłanów; sakrament*
rodzenia ich (księży – przypis mój A. P.-B.); rodzaj i żywot macie-
rzyński kapłanow.

4. Nazwy ogólne

Najczęściej stosowaną przez Skargę nazwą ogólną jest termin
*sakrament*¹⁰: *Dwa ostatnie Sakramenty wolne są / iako kto od P. Boga*
wzewany / fobie nie obierze / Kapłaństwo y Małżeństwo ... służą obadwa
do Kościoła Bożego, bo się w iednym poddani Boży / a w drugim wrzędni-
cy rodzą (34,150). SStp n. not, natomiast SPXVI KT jako ‘znak, przez
który wyznajemy wiarę, znak zbawienia, widomy znak niewidzialnej łaski
*Bożej’. Słowo wywodzi się z łac. *sacramentum* ‘świętość, przysięga, tajem-*
nica, uroczyste zobowiązanie się’ (Słownik nauki religii 1994: 231; Bień-
kowska 2002: 60).

Nazwa *sakrament* z reguły nie pojawia się samodzielnie. Najczęściej
jest ona notowana w połączeniu z występującym w prepozycji zaimkiem
ten: *kto ten Sakrament sprawuie (34,150); daie Pan Bog tym Sakramentem*
piątno abo cechę na duży poświęconemu / która się odiać od niego przez
żadnego na świecie człowieka ... nie może (34,152); ten Sakrament nigdy
powtarzać się nie ma (34,152). Rzadko zaimek notujemy w postpozycji:
Rodzą się tedy z Sakramentu tego (34,151).

Kilkakrotnie termin *sakrament* pojawia się z przydawką *Pański*. SStp
VI 22 i SPXVI XXIII 140 notują w sensie ‘przynależny, charakterystyczny
dla Pana’, ale tu należy rozumieć jako ‘ustanowiony przez Pana, pocho-dzący od Pana Boga’¹¹: *a choćby dla fwego grzechu z wrzędu zrzucony był*

¹⁰ Pierwotnie oznaczało przysięgę rzymskich żołnierzy. Dla celów religijnych słowa tego
użyto, wprowadziwszy chrzest katechumenów, którzy jednocześnie składali przysięgę
wierności ideałom chrześcijańskim (Langkammer 1997: 145).

¹¹ Znaczenie to wynika także z innych wypowiedzi Skargi: *wzywam wstawce Sakramentow*
y znakow pod którymi nam dary niebieskie daie / Chrystufa Boga y Pana náfzego
(132,140) oraz: Przez to święte pomafzczenie / y przez fwoie dobrotliwe miłofierdzie /

y bez Sakramentu Pańskiego raz włożonego być nie może / choć mu na sąd trwa (34,152). *Pański* to rodzimy derywat od *Pan*, chociaż w odniesieniu religijnym możliwy jest wpływ czeski (Karpluk 2001: 143).

Raz Skarga określa go jako *sakrament kościelny*, co wg SStp III 359 i SPXVI XI 25-34 oznacza, że jest on ‘przynależny Kościołowi’, ale – jak wynika z szerszego kontekstu – mówca poprzez *kościelny* rozumie ‘uznany przez Kościół rzymskokatolicki’ (podkreślenie moje A. P.-B.): *święcenie i stawienie Księżey iest Sakramentem Kościelnym* (34,150). Nie można rozstrzygnąć, czy *kościelny* to formacja rodzima, czy zapożyczona, gdyż polski derywat jest identyczny z czeskim, por. stczes. *kostelni / kostelný* (Karpluk 2001: 63).

Zgodnie z przyjętą w artykule klasyfikacją, w grupie nazw ogólnych mieści się także *kapłaństwo*. SStp III 239 notuje jako: ‘urząd, godność kapłana’ lub ‘zbiorowo: kapłani, duchowni’. Dopiero SPXVI X 101 rozszerza podane znaczenia o ‘sakrament święcenia księży’. Może właśnie dlatego, że w XVI w. termin *kapłaństwo* w sensie sakramentalnym był stosunkowo nowy i jeszcze nietradycyjny, Skarga używa go bardzo rzadko. Oto ilustracje z kazań jezuitów: *Dwa ostatnie Sakramenty wolne są / iako kto od P. Boga wezwany / sobie nie obierze / Kapłaństwo y Małżeństwo ... służą obadwa do Kościoła Bożego, bo się w iednym poddani Boży / a w drugim wrzędnicy rodzą* (34,150); *Chrześć / Bierzmowanie / Eucharystya / Spowiedź pokutna / Pomazanie ostatnie / Kapłaństwo / Małżeństwo* (1,4). *Kapłaństwo* to raczej derywat rodzimy – jest to twór odrzeczownikowy od *kapłan* z formantem *-stwo* (*Słowotwórstwo* 1996: 283), ale nie można definitywnie wykluczyć oddziaływania czeskiego (Karpluk 2001: 55-56).

5. Nazwy związane z materią sakramentalną i obrzędem święceń

W związku z tym, że istotny obrzęd sakramentu kapłaństwa stanowi włożenie rąk na głowę osoby wyświęcanej i specjalna modlitwa konsekracyjna – prośba do Boga o „wylanie Ducha Świętego i Jego darów odpowiednio do posługi” (*Katechizm Kościoła Katolickiego* 2002: 380), „złotyusty mówca” nazywa go *sakramentem ręki kładzenia*. SStp n. not., SPXVI X 378-379 *kładzenie* to ‘nakładanie’, bez odniesienia sakramentalnego. Oto egzemplifikacja z mów Skargi: *A Pan Bog nie daie tey mocy lada iako / ani lada komu / ale przez ten Sakrament ręku kładzenia* (34,152). Jest to formacja rodzima od *kłaść* + *-enie*.

odpuścił Pan Bog / coś zgrzeżył ... W tey formie wyrażaią się trzy rzeczy do każdego Sakramentu należące: Pryncypał y twórca Sakramentu Pan Bog ... (132,142).

Wyrażenie *ręku kładzenie* zasługuje na szczególną uwagę, zawiera bowiem – oczywiście z punktu widzenia współczesnego czytelnika – formy archaiczne:

- *kładzenie* – notuje jeszcze SL, ale tylko w cytatach z XVI w., SW podaje z kwalifikatorem *†* (staropolski). Możliwe, że dzisiejsza forma *kładzenie* powstała w wyniku dysymilacyjnego (odpodobniającego) odmiękczenia średniojęzykowej *dź* przed *ń* (Klemensiewicz, Lehr-Splawiński, Urbańczyk 1965: 386-387) albo jest to upodobnienie do rzeczowników odczasownikowych typu: *jedzenie, chodzenie, rodzenie* (tak wg M. Wronkowskiej-Dimitrowej, powołującej się na wykład Z. Saloniego, informacja ustna);
- wielokrotne *kładać* w sensie ‘nakładać’ po XVI w. występuje już tylko z przedrostkiem (Boryś 2008: 236; Bańkowski 2000: 713);
- *ręku*¹² – to pozostałość dualu (Podlaska 1996: 100; Rospond 2000: 150-152).

Sakrament kapłaństwa przekazywany jest – jak czytamy w ogłoszonej przez Sobór Trydencki *Doctrina de sacramento ordinis* (Schneider 1995: 283) – przez *sacra ordinatio*, czyli ‘święte udzielenie sakramentu kapłaństwa, święcenia diakonów na kapłanów’ (łac. *sacer, -cra, -crum* ‘święty, poświęcony Bogu’ i *ordinatio, -onis* ‘święcenia diakonów na kapłanów, udzielanie sakramentu kapłaństwa’, por. Jougan 1992: 598), dlatego Skarga mówi o nim:

- *poświęcenie Kapłańskie: Cyprian ś. dla tego tak mowi: [Poświęcenia Kapłańskiego żaden nie powtarza]* (34,152);
- *poświęcenie Księżey: O poświęceniu Księżey Kazanie wtore* (35,155);
- *sakrament poświęcenia: gdy się dzieią święcenia Księżey / choć się ludzie nie skupią: trwa w nich Sakrament poświęcenia* (34,152);
- *sakrament poświęcenia Pańskiego: Żaden świecki y niemający tego Sakramentu poświęcenia kapłańskiego / y przyięcia tey mocy dziwney / żadnego Sakramentu okrom Chrztu w potrzebie / s sprawić y dać nie może* (34,152);
- *świecenie Księżey: Hieronym ś. piŃze [Co czyni Biskup / święcenie Księżey / czego by Kapłan abo Presbyter nie czynił]* (35,157); *O fzoftym Sakramencie Święcenia Księżey* (34,150).

Poświęcenie w znaczeniu ‘obrzęd, czynność święcenia’ notują SS^tp VI 481 i SPXVI KT. Jest to rodzimy derywat od *poświęcać* + *-enie* (*Słowo-*

¹² Obecnie forma *ręku* rozumiana jest jako liczba pojedyncza.

twórstwo 1996: 236), chociaż – jak uważa M. Karpluk – możemy mieć tu wpływ języka czeskiego, w którym możliwa kalka semantyczno-strukturalna łac. *consecratio* (Karpluk 2001: 166).

Natomiast *święcenie* wg SSStp IX 66 i SPXI KT to: ‘przygotowanie do sprawowania czynności kultowych, święcenie kapłańskie’. I w tym przypadku geneza formacji nie jest jednoznaczna. A. Janowska i M. Pastuchowa twierdzą, że powstała ona na gruncie polskim od *święcić* + *-enie* (*Słowotwórstwo* 1996: 242), natomiast M. Karpluk zastanawia się, czy nie jest to pożyczka z czes. *svěcenie*, co z scs. *svěštenije* m.in. dla gr. *ἁγιασμός*, łac. *sanctitas, sanctum* (Karpluk 2001: 235).

Przy okazji omawiania nazw przynależnych do grupy związanych z materią i obrzędami sakramentalnymi trzeba zwrócić uwagę na występującą w niektórych z nich formę *księżej*. Zdaniem S. Rosponda już właśnie u Skargi była ona odczuwana jako pluralna¹³ (Rospond 2000: 150), ale jak pokazują przykłady, dla jezuity ten zbiorowy rzeczownik nadal jest gramatycznie singularny i odmienia się na wzór rzeczowników żeńskich miękkotematowych.

6. Nazwy nawiązujące do skutków sakramentu

Wśród nazw wyróżnionych ze względu na dzielności sakramentu znajdują się następujące określenia peryfrastyczne¹⁴:

- *stawienie kapłanów*: *Na nierząd / aby ludzie nie błędzili iako owce bez pasterza / dane ięst stawienie Kapłanow* (34,151). *Stawienie* to: ‘przygotowanie, wyniesienie, mianowanie, zrobienie kogo kim’, por. SSStp VIII 435, SPVI KT. Jest to rodzimy derywat od *stawić* + *-enie*;
- *Sakrament rodzenia ich* (księży – przypis mój A. P.-B.): *Jaki ięst ten Sakrament rodzenia ich / iuż za oświecenim Ducha ś. nauczać poczynamy* (34,151);
- *rodzaj y żywot macierzyński kapłanów*: *Dziękuiem z ferca Panu Bogu iż nam ten Sakrament zostawić raczył / ten rodzaj y żywot macierzyński Kapłanow* (34,154).

Żywot w sensie ‘życie, istnienie’ notują SSStp XI 622-626, SPXVI KT. Jest to formacja ogólnosłowiańska (psł. *životъ* od *živъ* z przyrostkiem *-*otъ* (Boryś 2008: 760). *Rodzaj* znaczy tu: ‘rodzenie, urodzenie, życie,

¹³ Z odmianą: *księża, księży, księżom...*

¹⁴ Peryfraza jest tu rozumiana jako: ‘omówienie, zastąpienie nazwy jakiegoś zjawiska przez bardziej lub mniej rozbudowane jego opisanie’.

pochodzenie', zob. SStp VII 476-478, SPXVI KT. Jest to także forma ogólnosłowiańska od psł. *roditi* z sufiksem *-*jajb* (Boryś 2008: 515).

Jak widać, wszystkie nazwania zgromadzone w tej grupie podkreślają, że dzięki sakramentalnemu święceniu księży „rodzą” się kapłani potrzebni wyznawcom w drodze do zbawienia.

7. Zakończenie

W pracach poświęconych warsztatowi pisarskiemu księdza Piotra Skargi wielokrotnie podkreślano mistrzostwo jego pióra. Karol Mecherzyński do najważniejszych zalet języka „złoustego mówcy” zaliczył: prostotę wysłowienia, jędrność i wyrazistość polszczyzny, sięganie do porównań i obrazów życia powszedniego (Mecherzyński 1858: 191). Ten dziewiętnastowieczny historyk literatury polskiej zauważył także, że Skarga:

„puszczone w niepamięć wyrazy odgrzebywał, nowe i szczęśliwiej do mowy wprowadzone przyswajał, inne na sam koniec sam tworzył, urabiał i przekształcał” (Mecherzyński 1858: 299).

Stanisław Mitera zwrócił uwagę na obrazowość stylu kazań, którą Skarga osiągnął – zdaniem uczonego – dzięki stosowaniu licznych przenośni, porównań, epitetów oraz innych figur retorycznych. Badacz podziwiał także ogromne bogactwo słownika:

„Dzieła Skargi zadziwiają nas dostatkiem słów, często nawet jednoznacznych lub o treści spokrewnionej” (Mitera 1913: 158),

ale – trzeba dodać – nie są to słowa wyszukane, przez co wysłowienie Skargi jest jasne, czyste i płynne.

Nie można jednak zapominać, że Skarga był jezuitą, a przepisy jezuickie wyraźnie nakazywały unikanie przesadnej prostoty, obligowały do czerpania z wymowy Ojców Kościoła, *Biblii* i nauk posoborowych w Chalcedonie i Trydencie. I właśnie dlatego Skarga raczej nie tworzy nowych nazwań dla *sakramentu kapłaństwa*, tzn. nie odbiega od tego, co powiedziano o nim w *Piśmie Świętym* oraz co głosiły autorytety Kościoła, określa go zatem: *sakrament święcenia (poświęcenia) księży, sakrament ręki kładzenia, kapłaństwo*. Nomenklatura ta jest zgodna z używaną w XVI w. (poświadczą ją SPXVI). Niestosowanie neologizmów to nie tylko wymóg przepisów zakonnych, ale także świadomy

zabieg kaznodziei. Skarga doskonale zdawał sobie sprawę z faktu, że nie można, zwłaszcza w okresie polemiki, wprowadzać nowych słów z zakresu wiary i religii.

Od tej zasady odbiegają określenia peryfrastyczne, wskazujące na korzyści płynące z sakramentu kapłaństwa. Tu Skarga rzeczywiście sięga do skarbów mowy potocznej: *żywot i rodzaj macierzyński, stawienie, rodzenie ich* (księży). Wyrażenia te miały na celu wzbogacić i uplastyczyć język i tym samym pobudzić odbiorcę do myślenia i przyjęcia głoszonej przez mówcę nauki.

Wykaz skrótów

- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa, t. I-XXIII, Wrocław 1966 i n.
SPXVI KT – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Kartoteka Toruń
SStp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. I-XI, Warszawa 1953 i n.
Dz – *Dzieje Apostolskie*
Kapł – *Księga Kapłańska*
Łuk – *Ewangelia wg św. Łukasza*
Mr – *Ewangelia wg św. Marka*
n. not. – nie notuje
Rodz – *Księga Rodzaju*
Żyd – *List św. Pawła do Żydów*

Bibliografia

- Bańkowski A., 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, A-K, Warszawa
Bieńkowska D., 2002: *Polski styl biblijny*, Łódź
Boryś W., 2008: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków
Encyklopedia Biblii, 1997: red. P. Alexander, przekład D. Ściepuro, Warszawa
Jougan A., 1992: *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa
Karpluk M., 2001: *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków
Katechizm Kościoła katolickiego, 2002: Poznań
Katolicki katechizm dorosłych. Wyznanie wiary Kościoła, 1987: Niemiecka Konfederacja Biskupów, Poznań
Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbańczyk S., 1965: *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa
Langkammer H., 1997: *Eucharystia sakramentem wśród sakramentów*, [w:] *Jezus eucharystyczny*, red. ks. M. Rusecki i ks. M. Cisło, Lublin
Mecherzyński K., 1858: *Historia wymowy w Polsce*, t. II, Kraków
Mitera S., 1913: *Indywidualność twórcza Skargi*, Kraków

- Paluszak-Bronka A., Czachorowska M., 1999: *Językowy obraz innowiercy w Kazaniach księdza Piotra Skargi. Wyras nietolerancji wyznaniowej w XVI w.*, [w:] *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*, red. E. Woźniak, Łódź, s. 367-380
- Paluszak-Bronka A., 2003: *Językowy obraz szatana w kazaniach księdza Piotra Skargi*, [w:] „*Studia Językoznawcze*”, t. 2, red. M. Białoskórska, Szczecin, s. 233-243
- Paluszak-Bronka A., 2005: *Nazwania sakramentu Eucharystii w kazaniach księdza Piotra Skargi*, „*Studia Językoznawcze*” t. 4, red. M. Białoskórska, Szczecin, s. 241-253
- Paluszak-Bronka A., 2009: *O sakramencie pokuty w kazaniach ks. Piotra Skargi – rozważania językoznawcy*, „*Studia Językoznawcze*”, t. 8, red. M. Białoskórska, Szczecin, s. 95-106
- Paluszak-Bronka A., 2010: *Nazwania sakramentu chrztu ś. w kazaniach ks. P. Skargi – uwagi językoznawcy*, „*Studia Językoznawcze*”, t. 9, red. M. Białoskórska, Szczecin, s. 209-220
- Paluszak-Bronka A., 2011: *O sakramencie bierzmowania w kazaniach ks. Piotra Skargi – rozważania językoznawcy*, „*Studia Językoznawcze*”, t. 10, red. M. Białoskórska, Szczecin, s. 209-219
- Paluszak-Bronka A., 2011: *O sakramencie namaszczenia chorych na podstawie kazań księdza Piotra Skargi – rozważania językoznawcy*, „*Linguistica Bidgostiana*”, red. A.S. Dyszak, t. VIII, Bydgoszcz, s. 82-92
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, 1962: w przekładzie polskim W.O. Jakuba Wujka S.J., Kraków
- Podlawska D., 1996: *Gramatyka historyczna języka polskiego z elementami gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego i dialektologii*, Słupsk
- Romaniuk K., 1991: *Sakramentologia biblijna. Zarys teologii sakramentów dla teologów, katechetów, duszpasterzy*, Warszawa
- Rospond S., 2000: *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa – Wrocław
- Schneider T., 1995: *Znaki bliskości Boga. Zarys sakramentologii*, tłum. bp J. Tyrawa, Wrocław
- Słownik nauki religii*, 1994: red. ks. J. Szpet i B. Walczak, Poznań
- Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych*, 1996: red. K. Kleszczowa, Katowice

The sacrament of anointing of the sick on the basis of the sermons of Father P. Skarga – linguists considerations

Summary

The article shows the names of the sacrament of priesthood used in Father P. Skarga's sermons. The analyzed material has been excerpt from *Kazania o siedmiu sakramentach* published in 1600 in Krakow by Andrzej Piotrowczyk publishing house, whereas the comparative material comes from *Słownik polszczyzny XVI*

wieku and numerous publications about religious language, which have been enumerated in the bibliography. Analysis of the material showed that Skarga has not created new names for the sacrament of ordination of priests, which means that they have the same forms as in the Bible or in the papers of the Church Fathers, describes him thus: *the sacrament of ordination (consecration) of priests, sacrament putting hands, priesthood*. This nomenclature is consistent with the one used in the sixteenth century. Non-use of neologisms is not only a requirement of religious rules, but also conscious preacher's procedure. Skarga was well aware of the fact that one can not, especially during the controversy, to introduce new words in the field of faith and religion. Deviate from this principle determines circumlocutory indicating that the benefits flowing from the sacrament of the priesthood. Skarga really goes back here to the treasures of colloquial speech (*life and type of maternity, the sacrament of having them (the priests)*). Those expressions were intended to enrich and plasticise the language and thus stimulate the recipient to think and accept the idea preached by the speaker.

Anna Paluszak-Bronka – dr, językoznawca, adiunkt w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii UKW. Ukończyła polonistykę w WSP w Bydgoszczy (1995). Doktorat na temat *Język kazań o „Siedmi sakramentach” księdza Piotra Skargi* obroniła na Uniwersytecie Gdańskim w 2001 r. Interesuje się historią języka polskiego, szczególnie polszczyzną doby średniopolskiej, stylistyką historyczną, onomastyką. Napisała wiele artykułów dotyczących języka polskiego od XV do XX w. oraz nazewnictwa miejskiego Bydgoszczy. Opublikowała książkę *Język kazań księdza Piotra Skargi. Grafia i ortografia, fonetyka z fonologią, fleksja, składnia* (Bydgoszcz 2003). Jest również współautorką *Słownika toponimów miejskich Bydgoszczy* (Bydgoszcz 2008).